

ABBAS XÜRRƏMABADI
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun dissertantı
e-mail: khoramabadipnu@yahoo.com

I ŞAH TƏHMASIBIN HAKİMİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ İCTİMAI-SİYASİ VƏZİYYƏT

Açar sözlər: hakimiyyət, ictimai-siyasi vəziyyət, tarix, mənbə

Ключевые слова: власть, общественно-политическая ситуация, история, источники.

Key words: reign, public-political situation, history, source

Şah İsmayılın böyük oğlu Təhmasib 918-ci ilin zilhicə ayının 26-da (1514-cü il/ 26 fevral) anadan olmuş, bir yaşında atasının göstərişi ilə Herata aparılmışdır.

Əmir Mahmud Təhmasibin anadan olması hadisəsini belə təsvir edir: “Allahın iradəsi və Şah İsmayılın duaları ilə 918 –ci ilin qışında Təhmasib anadan oldu. Onun künyəsi Əbülfəth və adı Təhmasib oldu. Həmin vaxt Əmir Nəcmın qətli və özbəklərin qələbəsi xəbəri şaha çatdı. Xorasana qoşun çəkilməsi işləri başlandı” (1, 78).

İsgəndər bəy Münşi də öz əsərində bu hadisəni təsvir edir: “Cəm məqamı cənnətməkan, alışan şahın şahzadələr zümərəsinin izzəti və böyük övladı Təhmasib qələbə bəxtli Kəsrə taxtına layiq idi. O həzrətin səadətli təvəllüdü 919-cu ilin zilhicə-tül-həram ayının iyirmi altısında (1514, 26 fevral) çəharşənbə günündə İsfahana məxsus Şəhabad kəndində doğulmuşdur” (2, 90).

Mənbənin təhlilinə keçməzdən əvvəl Şah Təhmasibin həyatı və siyasi fəaliyyətinə ümumi bir nəzər yetirək.

Səfəvi dövlətinin siyasi və strateji mənafeələrində Xorasan mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün bu ərazilərin Amudəryaya (Ceyhun) qədər olan hissəsinin hakimiyyəti şahzadə Təhmasibə verilmiş və Div Sultan Rumlu (Bəlxin hakimi) onun lələsi təyin edilmişdi. Atası vəfat etdikdən sonra 10 yaşlı (10 yaş altı ay) Təhmasib hakimiyyət başına keçmiş, 930-984-cü (1524-1576) illərdə hakimiyyət başında olmuşdur. 54 illik bu müddət səfəvi tarixində ən uzunömürlü rəhbərlik müddəti idi. Təhmasib atası kimi güclü və cəsur olmasa da, güclü idarəçilik qabiliyyətinə malik olmuşdur. Təhmasibin hakimiyyət dövrünü səfəvi tarixinin ən mühüm dövrlərindən biri hesab etmək lazımdır.

Şah İsmayılın ömrünün çox hissəsi daxili və xarici müharibələrdə keçdiyi üçün o, yeni yaranmış Səfəvi dövlətini idari təşkilatlar və dini strukturlar əsasında möhkəmləndirə bilmədi. Lakin, qeyd olunan məsələlər Şah Təhmasibin uzunmüddətli hakimiyyəti dövründə gerçəkləşə bildi. Şah Təhmasibin hakimiyyətinin birinci yarısı qızılbaş başçıları arasında mövcud olan çəkişmələri aradan qaldırmağa, ölkənin şərq və qərb sərhədləri üstündə gedən müharibələrə son qoymağa sərf olunmuşdur. Səfəvi dövlətinin ciddi düşmənləri hesab edilən özbəklər və osmanlılar Şah Təhmasibin hakimiyyət başına keçdiyi ilk vaxtdan Səfəvi dövlətinə qarşı hücumlara başladılar. Übeydullah xan Özbək və onun digər əmirləri davamlı olaraq Xorasana hücumlar etdilər, buranı sürəkli olaraq qarətlərə məruz qoydular. Nəhayət 935-ci (1529) ildə Şah Təhmasiblə Übeydulla xan arasında baş verən “Cam” döyüşündə Übeydullah xan ciddi şəkildə məğlubiyyətə məruz qaldı. Bu məğlubiyyətdən sonra Xorasan bir müddət özbək hücumlarından xilas oldu.

Qərb cəbhəsində Şah Təhmasibin Sultan Süleyman Qanuni kimi güclü bir rəqibi var idi. Osmanlı sultanı atasının ələ keçirdiyi Avropa, Qərbi Asiya və Şimali Afrikada geniş ərazilərə sahib idi. Əlbəttə, o özü də davamlı olaraq bu fəthlərin sərhədlərini genişləndirirdi. Avropa imperatorlarının zəifliyi və dağılıqlığı ona osmanlı ordularını Vyana darvazalarına qədər aparıb çıxarmağa imkan vermişdi. Səfəvi dövlətində qızılbaş başçıları arasında davam edən ixtilaf və çəkişmələr ona səfəvilərin qərb sərhədlərinə hücum etmək üçün zəmin yaradırdı.

Osmanlı qoşunları Azərbaycanın və Səfəvi dövlətinin qərb ərazilərinə bir neçə dəfə hücum etmişdirlər. Şah Təhmasib də hər dəfə kəndləri xaraba qoymaq, sursatları məhv etmək, həyat imkanlarını dağıtmaqla osmanlıların hücumlarının genişlənməsinə mane olurdu. Paytaxt Təbriz şəhəri osmanlı sərhədlərinə yaxınlıq səbəbilə təhlükələrə məruz qaldığı, davamlı olaraq özbəklərin hücumlarına məruz qalan Xorasandan uzaq olduğu üçün Şah Təhmasib 1555-ci ildə paytaxtı Təbrizdən Qəzvinə köçürdü. Bu tarixdən 1598-ci ilə qədər (I Şah Abbas paytaxtı İsfahana köçürənə qədər) Səfəvi dövlətinin paytaxtı Qəzvin şəhəri olmuşdur.

Məhəmməd Humayunun (Moğol hökmdarı) və Bayazidin (osmanlı şahzadəsi) Səfəvi dövlətinə sığınması Şah Təhmasibin dövründə baş vermiş ən mühüm hadisələrdən olmuşdur. Hər iki hadisə Səfəvi dövləti ilə Moğol dövləti və Osmanlı imperiyası arasındakı əlaqələrə ciddi təsir göstərmişdir.

Şah Təhmasib sakit təbiətli olması ilə yanaşı sadə həyat tərzini sürürdü. Təkəbbür və eqoizmdən uzaq bir adam idi. Məişət məsələlərində hətta qızı ilə də məsləhətləşirdi. Çoxları onun şəxsiyyəti haqqında qeyri-düzgünlüyə yol vermişlər. Belə ki, Venesiyalı səfir onu müharibəyə meylsizliyinə görə tənqid etmişdir (3, 216-217). Əslində bu iradın heç bir məntiqi əsası yoxdur. Çünki böyük ehtimalla baş verə biləcək ikinci "Çaldıran" səfəvi dövlətin süqutuna səbəb ola bilərdi. Şah Təhmasib Səfəvi dövlətinin stabilləşməsinə nail oldu, yerli sülalə hakimiyyətlərini zəiflətdi, Şirvan, Gilan və Qəndəharı səfəvi dövlətinin tərkibinə daxil etdi. Şəraxorluqdan xoşlanmadığı üçün meyxanaların bağlanmasına göstəriş verdi. Ömrünün sonlarında bir sıra mühüm dövlətçilik işlərini əmirlərə tapşırıldığı üçün qeyd olunan hadisə bir çox əmir və hakimlərin idarəçilik sistemindəki sui-istifadələrinə səbəb oldu (3, 216). Amasiya sülhündən sonra Təhmasibin yürütdüyü düzgün siyasət nəticəsində kənd təsərrüfatı və iqtisadiyyat inkişaf etmiş, nəticədə şəhərlər abadlaşmış, əhali artmış, atası İsmayılın yüksək səviyyədə qəbul etdiyi məzhəb cəmiyyət tərəfindən asanlıqla qəbul edilmişdir (4, 86).

O.Ə.Əfəndiyev də Şah Təhmasibin şəxsiyyəti haqqında maraqlı tədqiqatlar aparmışdır. Bu haqda o, yazır: "Gənc Təhmasib elmlərə müvəffəqiyyətlə yiyələnmiş, qısa vaxtda müsəlman hüququnun və adi hüququn bütün incəliklərinə bələd olmuşdur... Artıq iyirmi yaşında ikən həddi-buluğa çatmış Təhmasib qətiyyətlə dövlət işlərini öz əlinə almışdır" (5, 100-101).

Şah Təhmasib 984-cü il səfər ayının 15-i (1576/14 may) şahlığının əlli dördüncü ilində vəfat etmiş və müqəddəs Məşhəd şəhərində torpağa tapşırılmışdır. Şiə məzhəbi atasının zamanında rəsmi dini məzhəb kimi qəbul edilsə də, Şah Təhmasib zamanında daha çox inkişaf etdi. Bu dövrdə Livan, İraq və Bəhreyyədən gələn şiə alimləri sistemli bir məzhəb təşkilatı yaratdı. Səfəvilər dövləti və osmanlılar arasında uzun sürən sülh Şah Təhmasibə Səfəvi dövlətinin idari, hərbi, və iqtisadi sistemini möhkəmləndirmək imkanı vermişdir.

"Zeyli tarixi – "Həbibüs-siyər" əsərinin ikinci bölməsi Şah Təhmasibin tacqoyma mərasimindən başlamış Sultan Mahmudun 957 (1550/1551) - ci ildə özbəklər tərəfindən qətlə yetirildiyi vaxta qədər baş vermiş hadisələri özündə əks etdirir. Əmir Mahmud öz

əsrində Şah Təhmasibin hakimiyyətinin təşəkkül və möhkəmlənmə formasından, ətrafındakıların reaksiyaları, daxili üsyanlar və çəkişmələrindən, xarici hücumlardan bəhs edir.

Fəslin başlanğıcında 953-cü (1546/1547) ildə Şah Təhmasibin hakimiyyətinin təşəkkül formasına işarə edilmişdir (1, 126). Bölmənin sonunda araşdırılan hadisələr qarət məqsədilə Xorasana hücum etmiş Şah Məhəmməd Sultanın qətlə yetirilməsi hadisələrini əhatə edir.

Əmir Mahmudun bu əsərində Şah Təhmasibin adına təsadüf etdiyimiz ilk məqam bu əsərin yazıya alınması səbəbinin qeyd olunduğu giriş hissədir. Müəllif bildirir ki, tarix yazmaq çox çətin bir iş olduğu üçün bu sahədən uzaq durmuşdur. Ancaq Şah Təhmasibin himayəsi onun öz qərarını dəyişməsinə səbəb olmuşdur: “Ali əmrə itaət göstərərək bu müstəqil yola başladım”. Müəllif bu tarix əsərini 955-ci ildə, yəni Şah Təhmasib Hüseyninin hakimiyyət başına keçdiyi il yazmağa başladığını qeyd etmişdir (1, 8).

Girişdən sonra müəllif Şah İsmayılın tarixi ilə bağlı məlumat verir və Şah Təhmasibin dünyaya gələcəyi tarixin yaxınlaşmasını xüsusi emosionallıqla qeyd edir, onun dünyaya gəlişini xüsusi bir sevinc və şadlıqla təsvir edir:

“918-ci il dairəvi səma kimi möhtəşəm fələk görüntüsü almış İsfahan şəhərinin qış aylarında əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, o qiymətli dürr işıq saçdı.

(Dünya abadlaşdı şahlıq əzəmətindən

Xilafət zirvəsinə ay işıq saçdı.

Necə bir ay idi ki, günəş ulduz dəstəsi ilə

hüzurunda müti bir ordu idi.)

Künyəsi Əbulfəth olan o doğulmuş uşaq Təhmasib adlandı.” (1, 83)

Bu təvəllüd tarixi Əmir Nəcmın qətlə yetirilməsi, özbək sultanlarının istilasını və Amudərya çayını keçmələri xəbərinin gəlməsi ilə eyni vaxta düşürdü (1, 78).

Təhmasib Mirzənin adına daha sonra 921(1515/16) - ci ilin sonlarında Xorasanda qıtlıq baş verməsindən danışıldığı vaxt təsadüf edirik: **“921-ci ilin sonları Qain vilayətinin hakimi Əmir xan Mosullu və Div Sultan Bəlxdən Şah İsmayılın sarayına getdilər. Müzəffər xaqan Sultan Hüseyn Mirzənin nəvəsi Mirzə Məhəmmədzamanın qiyamı və Əmir Orduşahın Cəqçəran vilayətindəki özbaşnalığı ilə bağlı məlumat verdilər. Xorasan və ətraf ərazilərdəki çəkişmələrə son qoymaq üçün şah bu ərazilərə naib təyin etdi. O, Semnan və Damğandan Amudərya sahillərinə qədər olan Xorasan əyalətinin xilafət gözünün işığı olan Əbulfəth Təhmasibə verilməsi, Əmir xan Mosullunun onun lələsi təyin edilməsi, vəzirlik vəzifəsinin Əmir Məhəmməd Yusifə həvalə edilməsi ilə bağlı fərman verdi” (1, 126).**

Əmir Mahmud Təhmasibin taxta çıxmasını da əsərində təsvir etmişdir: **“Şah İsmayılın günortaya doğru vəfatından sonra Div Sultan və Köpək Sultan şahın vəsiyyətinə əsasən Təhmasibi taxta oturdub, başına tac qoydular.**

(Baban zamanın vərəqini zülmədən təmizlədi,

Atanın ədaləti uğursuzluqlarını düzəltdi.

Ey sultanlıq xalatını tez geyinmiş,

İndi nə edəcəksən? Sənin rəhbərlik növbəndir)” (1, 126).

Şah Təhmasibin hakimiyyəti möhkəmləndirmək səyləri bundan sonra başlayır. Qeyd edək ki, bu məlumat digər mənbələrlə üst-üstə düşür.

Təhmasib Mirzənin hakimiyyətinin ilk illəri formal xarakter daşıyırdı. On yaşlı oğlan yüksək gəlirli dövlət vəzifələri, zəngin və məhsuldar torpaqlar ələ keçirmək uğrunda bir – birilə mübarizə apararaq qızılbaş tayfa əmirlərinin əlində oyuncağa çevrildi. Dövlət işləri üzərində əməli nəzarəti rumlu tayfasının rəhbəri, I Təhmasibin lələsi Div Sultan ələ keçirdi.

Lakin ustaclı tayfasının Köpək Sultan və Abdulla xan kimi qüdrətli əmirləri onun hakimiyyətinin güclənməsinə yol vermək istəmirdilər. Təbrizdə ustaclı əyanlarının çıxış edəcəyindən qorxan Div Sultan özbəklərin Xorasana basqınına dəf etmək bəhanəsi ilə paytaxtdan çıxdı və guya xarici düşməyə qarşı qoşun toplamaq üçün Təbəristanla sərhəddə yerləşən Lar yaylağına yola düşdü. İsfahan hakimi Çuhə Sultan Təkəli, Həmədan hakimi (tiyuldarı) Qaraca Sultan Təkəli, Məşhəd hakimi Burun Sultan Təkəli, Şiraz hakimi Əli Sultan Zülqədər və başqaları onun çağırışı ilə qoşunlarla bura gəldilər. Div Sultan hədiyyələr və vədlər verməklə onları öz tərəfinə çəkdi və Köpək Sultan Ustaclı əleyhinə ittifaq bağladı. Şamlı tayfasının iki görkəmli əmiri – Herat hakimi Durmuş xan və Astrabad hakimi Zeynal xan da şəxsən Div Sultana qoşulmasalar da, onun vəkilliyə olan iddialarını müdafiə etdilər. Ustaclı tayfasından olan əmirlərin bəziləri, məsələn, Məntəşə Sultan, Div Sultanın tərəfində durdular. Mövqeyinə və sayına görə başqa qızılbaş tayfalarından üstün olan ustaclı tayfa əmirlərinin əksəriyyəti Div Sultanı tanımaqdan imtina etdi (5, 73)

Hicri 931 (1525)-ci ilin payızında özünü kifayət qədər güclü hiss edən Div Sultan Köpək Sultana məktub göndərərək mərhum şahın iradəsinə tabe olmağa və onun vəkalət hüquqlarını tanımağa çağırırdı. Özü isə əmirlərlə birlikdə Təbriz istiqamətində hərəkət etdi. Köpək Sultan ustaclı əmirlərinin müşavirəsində münaqişəni dincliklə həll etmək ruhunda çıxış edərək Div Sultanı qarşılamağa yollandı. Görüş Türkmənkəndi adlı yerdə baş verdi. Onlar birlikdə Şah Təhmasibin Təbrizdəki sarayının yaxınlığında yerləşən Cərəndaba gəldilər. Lakin tayfalar arasında hərbi yenidən başlandı. Div Sultan Köpək Sultanla birlikdə paytaxta daxil olan kimi, ilk növbədə ixtilafa təhrik edənləri cəzalandırmaq bəhanəsi ilə Qarınca bəy Ustaclını və Narın bəy Qacarı edam etdirdi. Ustaclı əmirləri dövlət işlərini idarə etməkdən uzaqlaşdırıldılar. Köpək Sultan sağ – salamat Təbrizdən çıxıb getməyi “xoşbəxtlik” hesab etdi və özünün keçmiş vilayəti (ölkəsi) olan Naxçıvan və İrəvan tərəfə hərəkət etdi. Div Sultan Rumlu və Çuhə Sultan Təkəli bütün hakimiyyəti ələ keçirdilər. Fərmanlarda Div Sultan “məlik əl – ümərə” (“əmirilər məliki”), Çuhə Sultan isə “rüknes – səltənə” (“səltənətin dayağı”) adlandırılırdı. Köpək Sultan paytaxtdan çıxan kimi Div Sultan Çuhə Sultanla birlikdə tiyul hüququnda ustaclı tayfasına məxsus olan torpaqların çox hissəsini öz aralarında bölüşdürdülər. İsgəndər bəy Münşi Azərbaycan tayfaları arasında düşmənçilik və müharibə törətmiş Div Sultanın hərəkətlərini pisləyir. Köpək Sultan ustaclı, rumlu və təkəli tayfaları ilə mübarizə aparmaq üçün hicri 932-ci il rəcəb ayının əvvəllərində (1526/aprel/may) Xalxaldan Sultaniyyəyə gəldi. Ona qoşulmuş ustaclı əmirləri, o cümlədən Qılıç xan, Məntəşə bəy, Şeyxlər qorçibaçının qardaşı Sarı Pirə, Bədr bəy Qorçibaşı və Kürd bəylə birgə Köpək Sultan şah qərargahına hərəkət etdi (5, 74). Div Sultan barışmağa cəhd göstərdi və vasitəçilik etmək üçün Qasım Xəlifə Varsağı Köpək Sultanın yanına göndərdi. Lakin onlar Div Sultanın sözlərinə və vədlərinə inanmadılar. Mayın 26 (şaban ayının 14-də)-da Səksəncik adlanan yerdə düşmən tərəflər arasında döyüş baş verdi. Əvvəlcə ustaclı əmirləri öz rəqiblərinə üstün gəldilər. Belə olanda Div Sultan və Çuhə Sultan “ələcsizliqdan” gənc şahı ata oturdaraq onunla birlikdə döyüş meydanına çapdılar. Ustaclı əmirlərinə qarşı döyüşə şahın xüsusi hərbi dəstəsi (qorçilər) daxil olduqda üstünlük rumlu və təkəli əmirlərinin tərəfinə keçdi. Ustaclı qoşunu qaçmağa üz qoydu və Əbhərdən keçərək Taroma – Rəşt hakimi Müzəffər Sultanın yanına gəldi. Həmin vaxtda mərhum Qara xanın oğlu Abdulla xan Ustaclı Kirman hakimi Əhməd Sufioğlu Ustaclı ilə birlikdə rumlu və təkəli tayfalarına qarşı çıxdı və Xərzavil adlı yerdə onların arasındakı döyüş baş verdi. Gilanlıların köməyinə baxmayaraq, ustaclı dəstələri yenidən ağır məğlubiyyətə uğradılar və Qəzvinə onların başlarından “minarə ucaldıldı”. Hicri 933 (1526/1527)-cü ildə Köpək Sultan öz qoşunlarını Xalxaldan keçirib, Rəştdən

Ərdəbilə gətirərək yerli hakim Badəncan bəy Rumlunu məğlub etdi və öldürdü. Sonra o Çuxursədə, rumlu tayfasının köçdüyü yeni yerə hərəkət etdi. Bundan xəbər tutan Div Sultan, Çuhə Sultan və Məhəmməd xan Zülqədəroğlu səkkiz min nəfərlik qorçilər dəstəsi ilə Qərbi Azərbaycana yollandılar. Tərəflərin üz – üzə gəldiyi Naxçıvanda Araz çayı yaxınlığında, hicri 933-cü il ramazanın 29-da (1527-ci il iyunun 30-da) onların arasında həlledici döyüş baş verdi. Ustaclı qoşunu darmadağın edildi, Köpək Sultan isə öldürüldü. Qızılbaş tayfaları arasında gedən ara müharibələri nəticəsində mərkəzi hakimiyyət əslində fəaliyyətdən qalaraq iflic vəziyyətinə düşdü. Ölkədə özbaşnalıq hökm sürürdü (5, 75).

Hicri 933 (1527)-cü ilin əvvəlində Div Sultan Çuhə Sultanın təhriki ilə öldürüldü. Şərəfxan Bidlisinin məlumatlarına görə, Çuhə Sultan gənc şahı inandıra bilmişdi ki, Div Sultan tayfalararası ədavətin və toqquşmaların səbəbkarıdır. O, divana daxil olanda şah Div Sultanı oxla vurmuş, sonra isə şahın xidmətçiləri onu qətlə yetirmişdilər. Bununla da rumlu əyanlarının hakimiyyət dövrü sona çatdı. Dövlət işlərinə rəhbərlik təkbaşına vəkil olmuş Çuhə Sultanın şəxsində təkəli əyanlarının əlinə keçdi. O, elə hakimiyyət sahibi olmuşdu ki, I Təhmasibə “yalnız şah adı qalmışdı”. O, “vilayətlərin çoxunu təkəli tayfasından olan qohumlarının arasında bölüşdürmüş və (onlardan) hər birini xan rütbəsinə, sultan dərəcəsinə yüksəltmişdi” Lakin tezliklə Çuhə Sultanın və təkəli tayfasının nüfuzu son dərəcə azaldı. Bu məsələ hicri 935 (1529)-ci ildə, Zirabad yaxınlığında özbəklərlə vuruşmadan sonra baş verdi. Burada təkəli əmirləri döyüş meydanından qaçdıqlarına görə Səfəvi qoşunu az qala məğlubiyətə uğrayacaqdı (5, 76).

Bu dövrdə Çuhə Sultan Rumlu ilə Hüseyin xan Şamlı arasında gedən siyasi mübarizədə Hüseyin xan Şamlı qələbə çaldı və ən qüdrətli feodal oldu. Hüseyin xan hicri 940 (1533-1534)-cü ilədək dövlət işlərini idarə etmiş, elə həmin ildə qəflətən hakimiyyətdən kənar edilərək edam olunmuşdu. Mənbələrdə göstərilir ki, Hüseyin xan Şamlı I Şah Təhmasibi zəhərləmək məqsədilə sui – qəsd hazırlanmaqda təqsirləndirilmişdi. I Şah Təhmasib Heratda ikən Hüseyin xanın həmtayfası olan Başdanqara adlı bir nəfər şahın piyaləsinə zəhər tökmək üçün cəhd göstərmişdi. Hüseyin xanın, tərbiyəçisi (lələsi) olduğu qardaşı Sam Mirzənin xeyrinə I Şah Təhmasibi devirməyə yönəldilmiş fəaliyyətdə ittiham etmişdilər. Həmçinin Sam Mirzənin xəyanəti barədə xəbər verən “Şərəfnamə” əsərinə görə, Sam Mirzə özünü I Sultan Süleymanın vassalı kimi tanımışdı. Hüseyin xandan məmləkətə soxulmuş türklərlə əməkdaşlıq etməkdə, düşmənin tərəfinə keçmək niyyətində olmaqda şübhələndirildilər. Həsən bəy Rumlunun göstərdiyi kimi, Hüseyin xanın hazırlanmaqda olan xəyanəti barədə şaha xəbər verildə Hüseyin xan onun əmrilə saraya çağırılmış və “parça – parça doğranmışdı”. Hüseyin xan Şamlının ölümü ilə şamlı-qızılbaş feodallarının on il müddətində - 1524-cü ildən 1534-cü ilədək davam etmiş ağalığı başa çatdı (5, 77).

Bu hadisələrlə bağlı Əmir Mahmud yazır: **“Şah Təhmasib qayıtdıqdan sonra şahın müşaviri Hüseyin xan Şamlı və şahın vəkili Çuhə Sultan Təkəlu arasında ixtilaf yarandı və onlar biri-digərini qətlə yetirməyə çalışdılar. Baş verən döyüş nəticəsində Çuhə Sultan qətlə yetirildi. Bu da şahla Hüseyin xan arasında düşmənçilik yaranmasına səbəb oldu. Hüseyin xanın yaxın adamlarından olan Başdanqara şahın qabına zəhər tökdü. Şah bu əməldən xəbər tutduqda Başdanqara Mavərnəhrə qaçdı. Bəzi fürsətçilər bu xəbəri qənimət sayıb Hüseyin xanın şahı zəhərləməklə bağlı göstəriş verdiyini yaydılar. Bu sayıb Şahın kin-küdurətini daha da artırdı və nəticədə Hüseyin xanın ələ keçirilib, tikə-tikə edilməsinə göstəriş verdi”** (1, 165-166).

Ümumiyyətlə, Şah Təhmasibin hakimiyyətinin ilk dövrlərində Səfəvilər dövlətinin siyasi durumu olduqca mürəkkəb olmuş, tayfalar arasında gedən mübarizə dövlətin siyasi

təsisatlarına ciddi zərbə vurmuşdur. Lakin Şah Təhmasibin yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra hadisələri öz nəzarətinə alması dövlətin siyasi gücünü yenidən özünə qaytardı.

İSTIFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Xandəmir Əmir Mahmud. Şah İsmayıl və Şah Təhmasib Səfəvi tarixi Məhəmməd Əli Cərrahinin redaktəsi, Tehran, 1370, 301 s.
2. Münşi İsgəndər bəy Türkmən. Tarixə-aləmarayə-Abbasi. I cild / fars. tərc Ş.F.Fərzəliyevindir. Bakı: Təhsil, 2010, 1144 s.
3. Venesiyalıların İran səfərnəmələri. Mənuçehr Əmiri, ikinci çap. Tehran 1381.
4. Sümer F. Safevi dövlətinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu türklerinin rolü (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu türkleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, 265 s.
5. Əfəndiyev O. Ə. Azərbaycan Səfəvilər dövləti. Bakı: Azərənəşr, 1993, 300 s.
- 6.

АББАС ХУРРАМАБАДИ

*Диссертант Института Рукописей
им. Физули НАНА*

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ ШАХА ТАХМАСИБА I

В статье на основе различных источников была исследована общественно-политическая ситуация в период правления Шаха Тахмасиба I, а также представлен обзор исторического фона указанного периода. В этих целях, к исследованию был привлечён исторический источник - произведение Амир Махмуда Хандамира "Зейле-тарихе Хабисус-сийар".

ABBAS KHURRAMABADI

*Azerbaijan National Academy of Sciences,
the Institute of Manuscripts after M.Fuzuli,
candidate for a degree*

PUBLIC-POLITICAL SITUATION IN THE PERIOD OF REIGN OF SHAH TAHMASP I

The article has been dedicated to the study of public-political situation in period of reign of Shah Tahmasp I. The research work presents us historical panorama of the period. Among these sources, Amir Mahmoud Khandemir's work "Zeyl-e tarikh-e Habis-us siyar" has also been included in the study.

Rəyçilər: t.e.d. S.Fərzəliyev, t.e.d. S.Məmmədov.

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının 22 yanvar 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (pr. №1)